

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2024. – С. 49–57
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2024. – pp. 49–57
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2024.58.49-57>
hj.chnu.edu.ua

УДК 327(477:438):355.45«1919»

© Богдан Гудь* (Львів)

БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ КРИЗИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (ЗИМА-ОСІНЬ 1919 р.)

У статті аналізуються генеза й характер українсько-польських дипломатичних стосунків після повалення Гетьманату Павла Скоропадського й проголошення Української Народної Республіки (УНР) на чолі з Директорією та Головним Отаманом Симоном Петлюрою. Особлива увага звернена на другу половину 1919 р., коли молода українська держава переживала глибоку військово-політичну й гуманітарну кризу, викликану агресією «білої» і «червоної» росії. Підкреслено, що каталізатором українсько-польського зближення стала спільна загроза з боку московського імперіалізму. Показано діяльність українських дипломатичних місій у Другій Речі Посполитій, їхню роль у вирішенні актуальних потреб функціонування УНР на міжнародній арені, передусім – безпекового й гуманітарного характеру. Архівні документи, низка з яких введена до наукового обігу вперше, підтверджують також брак паритетності в українсько-польському переговорному процесі, а також нерівноправність дипломатичних умов між Українською Народною Республікою й Другою Річчю Посполитою.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Друга Річ Посполита, московський імперіалізм, Головний Отаман Симон Петлюра, Начальник Держави Юзеф Пілсудський, дипломатична місія, військово-політична безпека.

Bohdan Hud (Lviv)

SECURITY ASPECTS OF UKRAINIAN-POLISH DIPLOMATIC RELATIONS IN THE CONDITIONS OF THE CRISIS OF THE UKRAINIAN STATEHOOD (WINTER-AUTUMN 1919)

Abstract. Russian aggression against the independent Ukrainian state and the help of the neighboring Polish state in solving a number of security issues, including the supply of weapons and ammunition, the refugee problem, etc., have again increased the attention of scholars to the history of Ukrainian-Polish political and military cooperation. The most vivid example of this is, without a doubt, the Warsaw Treaty between the Ukrainian People's Republic and the Second Polish Republic of 1920, better known in Ukrainian and Polish societies as the «Pilsudsky-Petliura Union».

The main aspects of the genesis and reasons for the conclusion of this agreement are presented in sufficient detail in Ukrainian and Polish historiography. Instead, the negotiation process of the winter-autumn of 1919 is, in our opinion, insufficiently covered in the scientific literature. Archival documents of the Ministry of Foreign Affairs of the Hetman State and the Ukrainian People's Republic of the Directory era, which are stored in the Central State Archive of the Higher Bodies of Power and Administration of Ukraine, deserve special attention.

The article analyzes the genesis and nature of Ukrainian-Polish diplomatic relations after the overthrow of the Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi and the proclamation of the Ukrainian People's Republic led by

* д.і.н., професор кафедри міжнародної безпеки та стратегічних студій, директор Інституту європейської інтеграції Львівського національного університету імені Івана Франка.

Doctor of History, Professor, Department of International Security and Strategic Studies, Director of the Institute of European Integration, Ivan Franko National University of Lviv.
orcid.org/0000-0002-6811-2696
e-mail: bohdan.hud@lnu.edu.ua

the Directory and Chief Otaman Symon Petliura. Special attention is paid to the second half of 1919, when the young Ukrainian state was experiencing a deep military-political and humanitarian crisis caused by the aggression of «white» and «red» Russia. It is emphasized that the catalyst for the Ukrainian-Polish rapprochement was a common threat from Moscow imperialism. The activity of Ukrainian diplomatic missions in the Second Polish Republic, their role in solving the urgent needs of the functioning of the Ukrainian People's Republic on the international arena, primarily of a security and humanitarian nature are shown. Archive documents, a number of which have been introduced into scientific circulation for the first time, also confirm the lack of parity in the Ukrainian-Polish negotiation process, as well as the unequal diplomatic conditions between the Ukrainian People's Republic and the Second Polish Republic.

Keywords: *Ukrainian People's Republic, Second Polish Republic, Moscow imperialism, Chief Otaman Symon Petliura, Head of State Józef Piłsudski, diplomatic mission, military-political security.*

Російська агресія проти незалежної Української держави й допомога сусідньої Польської держави у вирішенні низки питань безпекового характеру, зокрема постачання зброї й боєприпасів, проблеми біженців тощо, знову посилює увагу науковців до історії українсько-польської політичної й військової співпраці. Найяскравішим її прикладом є, без сумніву, Варшавський договір між Українською Народною Республікою й Другою Річчю Посполитою 1920 року, більше знаний в українському й польському суспільствах під назвою «союзу Пілсудський – Петлюра». Головні аспекти генези й причин укладення цього договору достатньо детально представлені в українській та польській історіографії, про що, зокрема, пише дослідник з Волинського університету імені Лесі Українки професор Микола Кучерепа¹. Натомість переговорний процес зими-осені 1919 р. в науковій літературі, на нашу думку, висвітлений недостатньо. На особливу увагу заслуговують архівні документи Міністерства закордонних справ Гетьманської держави й Української Народної Республіки доби Директорії, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України.

Варто зазначити, що зростання зацікавленості тематикою українсько-польських відносин у контексті союзу двох державних діячів України й Польщі відбулося за кілька років до вибуху повномасштабної російсько-української війни. Значною мірою причиною цього стала криза в українсько-польському суспільному діалозі на тему «важких» сторінок минулого, яка спричинилася до ліквідації двох важливих польсько-українських Форумів – Партнерства й Історичного. Щоб не допустити повного колапсу в спільних історичних дослідженнях, у березні 2018 р. за ініціативою Центру Східної Європи Варшавського університету та Національного університету «Києво-Могилянська академія» була створена Польсько-українська комісія з дослідження взаємин у 1917-1921 рр. До складу Комісії увійшло вісім українських та стільки ж польських істориків, які досліджують події Української революції та боротьбу поляків за незалежність у зазначений період. Очолили Комісію проф. Владислав Верстюк та проф. Ян Яцек Бруський (Jan Jacek Bruski)². За роки своєї діяльності Комісія уклала й видала кілька збірників наукових праць і документів, присвячених генезі, перебігові й наслідкам Варшавської угоди 1920 р.³, які значною мірою поглибили наші уявлення з цієї проблематики.

Цій же проблематиці була присвячена традиційна щорічна зустріч українських і польських істориків, політологів та громадських діячів у Яремчі (організатори – Прикарпатський та Варшавський університети, Фонд Свобода й Демократія/Fundacja Wolność i Demokracja) у вересні 2020 р. на тему «За нашу і вашу свободу: уроки минулого та сучасні реалії. До 100-річчя союзу Симона Петлюри і Юзефа Пілсудського та Варшавської битви»⁴. Проте зазначена нами проблема й далі залишається предметом зацікавлення українських та польських істориків і політиків, зокрема – переговорний процес та його характер, який врешті doprowadив до укладення союзницького договору між недавніми ворогами в боротьбі за територію (Східна Галичина та Західна Волинь) і кордони.

* * *

Дослідження історії й характеру українсько-польських дипломатичних відносин у період Української революції 1917-1921 рр. не належить до легких завдань. Це пов'язано з тим, що їх формування відбувалося за обставин, коли обидві новопосталі держави в умовах політичної невизначеності останніх років Першої світової війни вели боротьбу за спірні території, заселені

українською й польською людністю. Йдеться перш за все про землі цивілізаційного українсько-польського пограниччя, тобто східногалицькі й західноволинські терени. Ситуація ускладнювалася також політичною нестабільністю в Україні, де протягом кількох років існували три форми національної державності – Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради, гетьманська Українська держава Павла Скоропадського й Українська Народна Республіка доби Директорії й Головного Отамана Симона Петлюри.

Перша спроба нав'язання дипломатичних відносин між Регенційною Радою Королівства Польського й гетьманським урядом у Києві датується кінцем жовтня 1918 р. Так, у листі до П. Скоропадського, підписаному членами Регенційної Ради А. Каковським (Aleksander Kakowski), З. Любомирським (Zdzisław Lubomirski) та Ю. Островським (Józef August Ostrowski), читаємо про призначення Станіслава Ваньковича (Stanisław Wańkowicz) «послом, надзвичайним та повноважним міністром» при Ясновельможному пану Гетьманові⁵. Аналогічний крок був зроблений з боку уряду Української держави. Головою дипломатичної місії до Варшави призначено радника Міністерства закордонних справ Олександра Карпінського, який через антигетьманський заколот осені-зими 1918 р. так і не встиг виїхати до місця свого призначення⁶. Тож Директорії УНР довелося будувати дипломатичні стосунки зі своїм західним сусідом практично з чистого аркуша.

Формування характеру відносин з проголошеною 11 листопада 1918 р. II Річчю Посполитою ускладнювалися щонайменше двома чинниками. Перший – це триваюча війна між Україною і Польщею за Східну Галичину, яка після Акта злуки 22 січня 1919 р. стала Західною Областю УНР (ЗОУНР), й Західну Волинь, де 15 січня відбулися перші сутички між Дієвою Армією УНР і Військом Польський, а вже 22 січня українські війська зайняли Володимир-Волинський⁷. Другий – це боротьба двох супротивних концепцій щодо головних векторів зовнішньої політики УНР. Тогочасний Голова Директорії Володимир Винниченко схилявся до можливості порозуміння з більшовиками й створення разом з ними протиантантівського фронту, в тому числі – проти польського⁸. Натомість Головний Отаман Симон Петлюра більш тверезо оцінював розклад сил на міжнародній арені, тож прагнув до порозуміння з Антантою, щоб усі сили кинути проти імперіалістичних намірів червоної й білої Росії, яку, не без рації, вважав головним ворогом української незалежності⁹. Очевидно, що відхід від пронимецької політики українських урядів 1917-1918 рр. і зближення з Антантою з метою здобути її визнання й підтримку лежав через Польщу. Як значно пізніше писав С. Петлюра, «...полагодження наших стосунків з Польщею могло би ... дати нам базу деяку, зносини зі світом і перспективи»¹⁰.

Дорога до українсько-польського порозуміння була нелегкою й зайняла майже весь 1919 рік. Ще на Трудовому Конгресі у Києві наприкінці січня того ж року, реагуючи на наступ польських військ у Галичині й на Волині, Головний Отаман із властивою йому емоційністю декламував Шевченкове – «Кари Ляхам! Кари!»¹¹. Однак дедалі складніша безпекова ситуація, передусім загроза з боку московського червоного й білого імперіалізму, що прагнув не допустити відновлення незалежності України й Польщі, змушував молоді держави до пошуків взаємовигідного співробітництва. Тому вже наприкінці грудня 1918 р. до Варшави відбула місія МЗС УНР на чолі з професором Володимиром Прокоповичем, завданням якої було вивчення можливостей для переговорів з поляками. Для полегшення контактів з польськими офіційними чинниками до її складу було включено редактора «Київського щоденника» («Dziennika Kijowskiego») Йоахіма Волошиновського (Joachim Wołoszynowski). Згідно з його інформацією, проведені переговори виявили готовність польського й українського урядів до порозуміння¹². З цією метою 18 січня 1919 р. до столиці Польщі відбула ще одна закордонна місія УНР, яку очолив О. Карпінський¹³. Водночас у Києві й далі перебував колишній надзвичайний і повноважний посол Регенційної Ради С. Ванькович, який теж з'ясовував можливості для пошуків шляхів польсько-української безпекової співпраці¹⁴.

У наступні місяці 1919 р. інтенсивність українсько-польських дипломатичних контактів невпинно зростала, зокрема після відходу В. Винниченка з посади Голови Директорії 10 лютого¹⁵. Їх ініціатором виступала передусім українська сторона, позаяк для УНР питання порозуміння з Річчю Посполитою ставало справою життя чи смерті. А причиною цього була перманентна агресія совєтської росії, яка прагнула здобути український хліб для голодуючих російських міст, а також перенести вогонь «світової комуністичної революції» у Західну Європу. Крім того, спроби Головного Отамана С. Петлюри щодо визнання УНР з боку держав Антанти і отримання від неї допомоги

в боротьбі з більшовиками виявилися безрезультатними. Західні союзники твердо відстоювали ідею відродження «єдиної і неделімої» і тільки Польща, перш за все Начальник держави Юзеф Пілсудський (Józef Piłsudski), з огляду на загрозову небезпеку зі сходу, схилилася до можливого союзу з Петлюрою¹⁶. Тому, незважаючи на те, що формально Київ і Варшава перебували у стані війни, Польща приймала українські дипломатичні місії.

Головною перешкодою для українсько-польського порозуміння була насамперед проблема Східної Галичини, тобто ЗОУНР, яка продовжувала війну з Польщею за Львів та прилеглі території. З огляду на надскладне військово-політичне становище Головний Отаман С. Петлюра намагався якимось чином залагодити цю проблему. Так, коли в лютому 1919 р. у Східну Галичину прибула місія Антанти на чолі з французьким генералом Жозефом Бартелемі (Marie-Joseph-Raoul-Léon Barthélemy) і поставила перед командуванням Української Галицької Армії вимогу припинити бойові дії й укласти з поляками угоду про перемир'я на невідгідних для української сторони умовах в обмін на визнання ЗОУНР Антантаю й надання допомоги для боротьби з більшовиками, Петлюра наполягав на прийнятті цих вимог, щоб таким чином ліквідувати українсько-польський фронт і заручитися підтримкою Європи у війні з московським імперіалізмом¹⁷. Однак керівництво ЗОУНР не погодилося прийняти умови українсько-польського розмежування (т.зв. лінію Бартелемі), тому перемир'я не було досягнуто. На думку відомого еміграційного історика Івана Лисяка-Рудницького, з огляду на дипломатичну й військову ізоляцію УНР, війну на два фронти тощо це рішення західноукраїнських політиків було непередбаченим, якщо прямо не самовбивчим, учинком¹⁸.

Розбіжності векторів зовнішньої політики УНР і її Західної Облaсті мали негативний вплив і на висліді роботи чергової дипломатичної місії генерала Сергія Дельвіга, яка була вислана до поляків Головним Отаманом Петлюрою з метою укладення польсько-українського перемир'я¹⁹ і досягнення домовленості про спільні дії проти більшовиків, які атакували виснажені частини Дієвої армії. Переговори розпочалися у Львові 5 червня 1919 р. Варто підкреслити, що сам факт проведення польською стороною переговорів з представниками уряду держави, яка була на грані військово-політичної катастрофи, свідчив про те, що польські політики усвідомлювали, яку загрозу для II Речі Посполитої вона становила б. Адже тоді більшовицька росія наблизилася б впритул до східного кордону Польщі свою доволі численну й загартовану в боях армію. З огляду на це, незважаючи на складний характер переговорного процесу (генерал Дельвіг наполягав, щоби для Української Галицької Армії було залишено хоч невеликий шматок території ЗОУНР для організації протибільшовицького фронту), 16 червня було підписане польсько-українське перемир'я й встановлено демаркаційну лінію між Дієвою армією УНР і Військом Польським²⁰. Однак через кілька днів домовленість, яка могла врятувати українську державність, була зірвана сепаратним виступом Начальної Команди УГА²¹, котра розпочала «наступ відчаю» – знамениту Чортківську офензиву, що закінчилася очікуваною невдачею. Як пізніше писав з гіркотою Лев Шанковський, «сьогодні можна тільки дивуватися, як дві українські армії, зіпхнуті ворогом до невеличких кусків своєї території, не зуміли знайти спільної мови й не змогли почати спільних дій проти одного, головного ворога» – більшовицької росії²².

Зрештою, під натиском з двох сторін (польської й більшовицької армій) війська УНР і ЗОУНР в середині липня об'єдналися в районі Кам'янця-Подільського, щоб продовжити боротьбу за державність під гаслом «Через Київ на Львів!»²³. На жаль, об'єднання сил і визначення мети спільної боротьби не зняло суперечностей між двома урядами – київським та львівським – у визначенні головного вектора зовнішньої політики. Петлюра й далі плекав надію на порозуміння з Польщею, натомість лідер ЗОУНР Євген Петрушевич вважав Варшаву найбільшим ворогом західноукраїнської держави. Це й визначило напрямки і характер майбутніх міжнародних порозумінь та угод двох українських національних утворень – галичан з білою й червоною росією, а наддніпрянців – з II Річчю Посполитою.

* * *

Білатеральні перемовини безпекового характеру між урядами України й Польщі розпочалися вже наприкінці лютого 1919 р. в Одесі. Тоді відбулася зустріч міністра закордонних справ УНР Костя Мацієвича з послом Речі Посполитої при українському уряді Богданом Кутиловським (Bohdan Kutylowski), під час якої український міністр заявив про пріоритетність порозуміння з командуванням французьких військ в Одесі й укладення угоди, бодай тимчасової, з Польщею,

щоб мати можливість продовжувати війну з більшовиками²⁴. Наступним кроком К. Мацієвича на польському напрямку стало скерування до Варшави місії на чолі з Борисом Курдиновським з метою інформування польських урядових кіл про ситуацію в Україні. Однак Курдиновський, перевищивши свої повноваження, 24 травня 1919 р. підписав від імені Директорії УНР т.зв. «Угоду» з головою Ради Міністрів РП Ігнацієм Падеревським, у якій говорилося про відмову наддніпрянського уряду від прав вирішувати долю Східної Галичини і про його згоду на включення Західної Волині до складу Польщі. Ця «Угода» була використана Падеревським на Мирній конференції в Парижі, що завдало значної шкоди справедливому розв'язанню «українського питання». У зв'язку з цим український уряд позбавив Курдиновського всіляких повноважень, трактуючи його дії як авантюри. Це, однак, не завадило полякам у майбутньому трактувати цю угоду як офіційну²⁵.

Що гірше, невдовзі проблема порозуміння з Річчю Посполитою стала для УНР питанням життя чи смерті. Її керівництво, передусім С. Петлюра, усвідомлювало, що мир України з Польщею є по суті *sine qua non* продовження її боротьби за державу. Тому вже 17 липня 1919 р. – через місяць після згаданої вище заяви Начальної команди УГА – Головне командування Дієвої армії УНР надіслало телеграму командуванню польських військ, в якій висловило жаль з приводу зриву перемир'я, укладеного генералом Дельвігом, сепаратним виступом галичан і запропонувала продовжити мирні переговори. В телеграмі водночас зазначалося, що галицька проблема повинна бути вирішена справедливо, але мирними методами. Також підкреслювалося, що командування Дієвої армії бажає «...мирного співжиття з польським народом, а також ведення спільними силами боротьби з більшовиками аж до знищення остаточно цього великого ворога культури та цивілізації»²⁶.

Фактично ця заява ГК ДА УНР поклала початок тривалому процесові перемовин між Україною і Польщею, в яких з огляду на постійну загрозу її безпеці з боку імперської росії була зацікавлена насамперед українська сторона. Активізації польсько-українського зближення сприяло також налагодження особистих контактів між Головним Отаманом С. Петлюрою та Начальником Польської держави Ю. Пілсудським. Цей останній ще у травні надіслав до Петлюри свого особистого посланника поручника Яна Мазуркевича (Заглобу) (Jan Mazurkiewicz/Zagłoba). А в липні скерував до Кам'янця-Подільського чергову довірену особу – полковника Кліма Павлюка-Закшевського (Kłym Pawluk/Zakszewski), який мав передати Петлюрі слова Начальника Держави про те, що він «стоїть за Україну і дасть дві дивізії, якщо Петлюра про це попросить»²⁷. У відповідь Головний Отаман 9 серпня звернувся до Пілсудського з особистим посланням, в якому наголосив на потребі спільної боротьби проти імперських зазіхань росії в обороні незалежності України й Польщі. Він також підкреслив, що «повернення в Україну перебуваючих у Польщі наших полонених відповідно озброєних було б першим кроком до наступних дружніх актів польського та українського народів»²⁸.

Тема формування військових частин з полонених наддніпрянців, а також можливої часткової мобілізації до УГА мешканців окремих повітів Східної Галичини стали головною темою наступного раунду українсько-польських переговорів, який відбувся в містечку Дембліні біля Варшави. Українську місію очолював полковник Петро Ліпко, польську – генерал К. Тжаска-Дурський (Karol Trzaska-Durski). Переговори тривали від 10 по 16 серпня, однак не принесли вимовних результатів. Польська делегація відмовилася обговорювати проблеми, пов'язані зі статусом Східної Галичини. Не погодилася також дати дозвіл на мобілізацію населення її окремих повітів до лав УГА, що, зрештою, є зрозумілим з точки зору польських національних інтересів. Водночас це справило суттєвий негативний вплив на подальшу долю антибільшовицької боротьби не лише українців, але й Польщі і Європи загалом. Вдалося домовитися лише про припинення вогню по всій лінії польсько-українського фронту й встановлення тимчасової демаркаційної лінії, що мало для УНР дуже важливе значення, однак потреби мілітарної й гуманітарної безпеки вимагали дальшого зближення з Річчю Посполитою²⁹.

Тому після переговорів у Дембліні³⁰ до Варшави була спрямована чергова українська місія на чолі з колишнім керуючим Міністерством шляхів УНР Пилипом Пилипчуком, яка була уповноважена продовжити переговори щодо спільних дій проти «червоної» і «білої» росії. До складу місії увійшли також директор політичного департаменту МЗС УНР Володимир Тулюпа і двоє військових – полковники Клим Павлюк і Юліан Липницький³¹. Делегація привезла з собою також лист Петлюри до Пілсудського, датований 9 серпня, в якому Головний Отаман підкреслював необхідність порозуміння між Україною й Польщею для продовження боротьби з більшовиками³².

19-21 серпня відбулися три спільні засідання місії з представниками польського уряду. Про їхній хід і зміст існують суперечливі дані як в наукових опрацюваннях³³, так і в архівних документах³⁴. Згідно з інформацією Міністерства закордонних справ УНР, місія 19 серпня запропонувала полякам Декларацію, в якій намітила лінію майбутнього польсько-українського кордону – річки Збруч, Західний Буг, Турія до Прип'яті, хоч не мала на це урядових повноважень. В аграрному питанні місія висловила передчасні запевнення, що земельне питання в Україні буде переглянуте Установчими Зборами. Йшлося навіть про відновлення в окремих регіонах УНР, визволених спільною військовою українсько-польською акцією, статусу *quo ante bellum* в аграрних відносинах, що частково відміняло б існуюче земельне законодавство³⁵. Українсько-польському порозумінню перешкождали також зобов'язання, які свого часу дав прем'єрові І. Падеревському посланник-авантюрист Б. Курдиновський, а також провокаційні заяви польської преси стосовно *dezinteresment* місії Пилипчука (читай – уряду УНР) щодо проблеми Східної Галичини. Ці останні, до речі, викликали обурення проводу ЗОУНР і західноукраїнського громадянства, спровокували напруженість у відносинах між галичанами й наддніпрянцями. Сказане вище пояснює те, чому місія була відкликана³⁶.

* * *

Остаточна дипломатична місія Пилипа Пилипчука стала *de facto* останньою спробою уряду Симона Петлюри укласти менш-більш рівноправний союзницький договір з поляками в ситуації, коли військово-політична катастрофа УНР була вже не за горами, однак держава ще володіла такими важливими атрибутами, як територія, військо, державний апарат тощо. Однак єдиними вимірними результатами тривалого переговорного процесу стала низка домовленостей безпекового характеру: припинення вогню по всій лінії польсько-українського фронту, взаємний обмін полоненими й встановлення (з 1 вересня 1919 р.) демаркаційної лінії по р. Збруч – Шепетівка – Сарни³⁷. Юзеф Пілсудський так оцінював перспективи тіснішого польсько-українського порозуміння: «Час ще настав... невідомо, що нас чекає з Росією, з Україною, з цими двома державами. Через рік Антанта самоусунеться, не буде нам допомагати. Мусимо заздалегідь орієнтуватися, готувати ґрунт, впливати. Наближається зима. Волинського фронту вже не буде». Однак висновок Начальника Держави був однозначним: «Мусимо стати на лінію порозуміння з українцями»³⁸.

¹ Див.: М. Кучерепа, *Варшавський договір 1920 року: генезис, проблеми, наслідки. Sojusz polsko-ukraiński 1920 roku. Refleksje nad przeszłością – myśli o przyszłości* [Warsaw Pact of 1920: Genesis, Problems, Consequences], Warszawa, Fundacja Wolność i Demokracja, 2020, s. 31-40.

² *Створення Комісії для дослідження польсько-українських взаємин 1917-1921 pp.* [Creation of the Commission for the Study of Polish-Ukrainian Relations 1917-1921], URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/news/3669-stvorennia-komisii-dlia-doslidzhennia-polsko-ukrainskykh-vzaiemyn-1917-1921-rr>

³ Див.: *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917-1921 pp.* [Proceedings of the Ukrainian-Polish Commission for the Study of Relationships, 1917-1921], т. 1, відп. ред. В.Ф. Верстюк, Я.Я. Бруський, відп. секр. В.В. Скальський, Київ, 2019, 276 с.; *Sojusz Piłsudski – Petlura. Dokumenty i materiały* [Piłsudski – Petliura Alliance. Documents and Materials], pod red. J. Pisuliński, W. Skalski, Warszawa, 2020, 420 s.; *Symon Petlura. Przywódca niepodległej Ukrainy* [Symon Petliura. Leader of Independent Ukraine], red. M. Szumiło, Warszawa, 2021, 466 s.

⁴ Див.: М. Кучерепа, *Варшавський договір 1920 року: генезис, проблеми, наслідки. Sojusz polsko-ukraiński 1920 roku. Refleksje nad przeszłością – myśli o przyszłości*.

⁵ Див.: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ), ф. 3766 Міністерство закордонних справ Української держави, м. Київ, оп. 1, *сnp.* 137, арк. 6; ЦДАВОУ, ф. 3696 Міністерство закордонних справ УНР, оп. 1, *сnp.* 31, арк. 4.

⁶ Д. Дорошенко, *Історія України 1917-1923* [History of Ukraine 1917-1923], т. 2 Українська Гетьманська Держава 1918 року, Нью-Йорк, 1954, с. 154.

⁷ T. Kamiński, *Lata walki i zamętu na Ukrainie (1917-1921)* [Years of Struggle and Confusion in Ukraine (1917-1921)], Warszawa, 1928, s. 58.

⁸ В. Винниченко, *Щоденник* [Diary], in «Київ», 1990, № 11, с. 89.

⁹ Див.: Центральний державний історичний архів у Львові (ЦДАІЛ), ф. 681 Тишкевич Михайло (1857-1930), граф, дипломат і політичний діяч УНР, публіцист, історик, меценат, оп. 1, *сnp.* 18, арк. 1-2.

¹⁰ Симон Петлюра та його родина. Документи і матеріали [Symon Petliura and His Family. Documents and Materials], Київ, 1996, с. 27.

¹¹ Ю. Тютюнник, *З поляками проти Вкраїни* [With the Poles Against Ukraine], Харків, 1924, с. 3.

¹² О. Доценко, *Літопис Української революції. Матеріали й документи до історії революції 1917-1923* [Chronicle of the Ukrainian Revolution. Materials and Documents for the History of the Revolution 1917-1923], т. II, кн. 5, Львів, 1924, с. 8.

¹³ ЦДАВОУ, ф. 3766, оп. 1, *спр.* 22, арк. 2-11. 23 січня українське посольство в Речі Посполитій Польській у складі 17 осіб мало відбутися до Варшави, про що свідчить телеграма директора департаменту чужоземних зносин МЗС УНР; ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 1, *спр.* 124, арк. 15-15 зв. Однак про прибуття посольства до польської столиці і його роботу у звітах Міністерства Закордонних Справ УНР інформації немає.

¹⁴ ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 1, *спр.* 31, арк. 10-39.

¹⁵ ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 1, *спр.* 96, арк. 1.

¹⁶ На думку Пілсудського, «... без огляду на те, яким буде їхній уряд, Росія є запекло імперіалістичною. Це навіть є головною рисою її політичного характеру ... Атака на Польщу залежить передусім від українського питання. Якщо українська справа буде вирішена на їхню (росіян) користь, тоді вони підуть на Польщу», Цит. за: R. Wraga, *Piłsudski a Rosja* [Piłsudski and Russia], in «Kultura», 1947, № 2-3, s. 53.

¹⁷ Див.: С.В. Петлюра, *Статті* [Articles], Київ, 1993, с. 226; Я.Й. Малик, Ю.А. Киричук, *Рец. на кн. М. Литвин, Українсько-польська війна 1918-1919 рр. (Нові погляди на старі проблеми)*, Львів, 1998, 478 с. [Rev. of the book M. Lytvyn, *The Ukrainian-Polish War of 1918-1919 (New Perspectives on Old Problems)*, Lviv, 1998, 478 p.], in «Український історичний журнал», 1999, № 4, с. 138.

¹⁸ І. Лисяк-Рудницький, *Історичні есе* [Historical Essays], т. 1, Київ, 1994, с. 103.

¹⁹ Про події на українсько-польському фронті на Волині у травні 1919 р. див. детальніше: Б. Гудь, В. Голубко, *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917-1921 рр.* [The Road to Understanding is Not Easy. On the Question of the Genesis of Ukrainian-Polish Military-Political Cooperation 1917-1921], Львів, 1997, с. 15.

²⁰ Б. Гудь, В. Голубко, *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917-1921 рр.*, с. 16.

²¹ 19 червня Начальна Команда опублікувала заяву, в якій висловилися проти укладеного перемир'я УНР з Польщею, що привело до його остаточного зриву, див.: Т. Hunchak, *Ukraine and Poland in Documents 1918-1922*, vol. 1 New York – Paris – Sydney – Toronto, 1983, p. 207-208. Про це ж читаємо у звіті польського Генштабу з дня 21 червня 1919 р.. див.: ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 1, *спр.* 96, арк. 30.

²² Л. Шанковський, *Українська армія в боротьбі за державність* [The Ukrainian Army in Fighting for Statehood], Мюнхен, 1958, с. 249.

²³ Детальніше див.: Б. Гудь, В. Голубко, *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917-1921 рр.*, с. 16-17.

²⁴ Т. Hunchak, *Ukraine and Poland in Documents 1918-1922*, p. 88.

²⁵ Див.: О. Доценко, *Літопис Української революції. Матеріали й документи до історії революції 1917-1923*, с. 9; І. Нагаєвський, *Історія Української держави двадцятого століття* [History of the Ukrainian State of the Twentieth Century], Київ, 1993, с. 307-308; ЦДІАЛ, ф. 681, оп. 1, *спр.* 18, арк. 1.

²⁶ Т. Hunchak, *Ukraine and Poland in Documents 1918-1922*, p. 225.

²⁷ W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski* [The Latest Political History of Poland], t. 2, cz. 1, Londyn, 1956, s. 249; Т. Hunchak, *Ukraine and Poland in Documents 1918-1922*, p. 225. В польських джерелах відсутнє, однак, підтвердження цієї місії, див.: J. Pisuliński, *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1923* [Not Only Petliura. The Ukrainian Issue in Polish Foreign Policy in the Years 1918-1923], Wrocław, 2004, s. 155.

²⁸ Т. Hunchak, *Ukraine and Poland in Documents 1918-1922*, p. 237.

²⁹ Т. Hunchak, *Ukraine and Poland in Documents 1918-1922*, p. 324-325.

³⁰ В джерелах є різні дати початку роботи місії Пилипчука – 9, 12, 13 серпня 1919 р., див.: ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 1, *спр.* 173, арк. 2; С. Литвин, *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана* [Court of History: Symon Petliura and Petliuriana], Київ, 2001, с. 350; J. Pisuliński, *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1923*, s. 154.

³¹ ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 2, *спр.* 276, арк. 1.

³² Див.: P. Wandycz, *Nieznane listy Petlury do Piłsudskiego* [Unknown Letters From Petliura to Piłsudski], in «Zeszyty Historyczne», 1965, zes. 8, s. 182-183.

³³ Див.: С. Литвин, *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*, с. 350-351; J. Pisuliński, *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1923*, s. 156-157.

³⁴ Див.: ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 1, *спр.* 173, арк. 2-2зв.

³⁵ ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 1, *спр.* 173, арк. 2-2зв.

³⁶ ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 1, *спр.* 173, арк. 2-2зв.

³⁷ Пізніше ця лінія розмежування підтверджувалася новими умовами ще кілька разів, ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 1, *спр.* 124, арк. 36; ЦДАВОУ, ф. 3696, оп. 2, *спр.* 275, арк. 74; С. Литвин, *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*, с. 351.

³⁸ *Rozmowy z Józefem Piłsudskim. Z «Dziennika» gen. Antoniego Listowskiego, opr. A. Nowak* [Conversations With Józef Piłsudski. From the «Diary» of General Antoni Listowski, ed. A. Nowak], in «Arkana», 1998, № 5 (23), s. 38.

References

1. Doroshenko D., *Istoriia Ukrainy 1917-1923* [History of Ukraine 1917-1923], t. 2 *Ukrainska Hetmanska Derzhava 1918 roku*, Niu-York, 1954, 512 s.
2. Dotsenko O., *Litopys Ukrainskoi revoliutsii. Materiialy y dokumenty do istorii revoliutsii 1917-1923* [Chronicle of the Ukrainian Revolution. Materials and Documents for the History of the Revolution 1917-1923], t. II, kn. 5, Lviv, 1924, 400 s.
3. Hud B., Holubko V., *Nelehka doroha do porozuminnia. Do pytannia henezy ukraïnsko-polskoho viiskovo-politychnoho spivrobitnytstva 1917-1921 rr.* [The Road to Understanding is Not Easy. On the Question of the Genesis of Ukrainian-Polish Military-Political Cooperation 1917-1921], Lviv, 1997, 67 s.
4. Kamiński T., *Lata walki i zamętu na Ukrainie (1917-1921)* [Years of Struggle and Confusion in Ukraine (1917-1921)], Warszawa, 1928, 135 s.
5. Hunchak T., *Ukraine and Poland in Documents 1918-1922*, vol. 1 New York – Paris – Sydney – Toronto, 1983, 332 p.
6. Kucherepa M., *Varshavskiy dohovor 1920 roku: henezys, problemy, naslidky. Sojusz polsko-ukraiński 1920 roku. Refleksje nad przeszłością – myśli o przyszłości* [Warsaw Pact of 1920: Genesis, Problems, Consequences], Warszawa, Fundacja Wolność i Demokracja, 2020, s. 31-40.
7. Lysiak-Rudnytskyi I., *Istorychni ese* [Historical Essays], t. 1, Kyiv, 1994, 554 s.
8. Lytvyn S., *Sud istorii: Symon Petliura i petliuriana* [Court of History: Symon Petliura and Petliuriana], Kyiv, 2001, 640 s.
9. Małyk Ya.I., Kyrychuk Yu.A., *Rets. na kn. M. Lytvyn, Ukraïnsko-polska viina 1918-1919 rr. (Novi pohliady na stari problemy)*, Lviv, 1998, 478 s. [Rev. of the book M. Lytvyn, The Ukrainian-Polish War of 1918-1919 (New Perspectives on Old Problems), Lviv, 1998, 478 p.], in «Ukraïnskyi istorychnyi zhurnal», 1999, № 4, s. 135-139.
10. Nahaievskiy I., *Istoriia Ukrainskoi derzhavy dvadtsiatoho stolittia* [History of the Ukrainian State of the Twentieth Century], Kyiv, 1993, 412 s.
11. Petliura S.V., *Statti* [Articles], Kyiv, 1993, 341 s.
12. Pisuliński J., *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1923* [Not Only Petliura. The Ukrainian Issue in Polish Foreign Policy in the Years 1918-1923], Wrocław, 2004, 480 s.
13. Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski* [The Latest Political History of Poland], t. 2, cz. 1, Londyn, 1956, 897 s.
14. *Pratsi Ukraïnsko-Polskoi komisii doslidzhennia vzaiemyn 1917-1921 rr.* [Proceedings of the Ukrainian-Polish Commission for the Study of Relationships, 1917-1921], t. 1, vidp. red. V.F. Verstiuk, Ya.Ia. Bruskiy, vidp. sekr. V.V. Skalskiy, Kyiv, 2019, 276 s.
15. *Rozmowy z Józefem Piłsudskim. Z «Dziennika» gen. Antoniego Listowskiego, opr. A. Nowak* [Conversations With Józef Piłsudski. From the «Diary» of General Antoni Listowski, ed. A. Nowak], in «Arkana», 1998, № 5 (23), s. 33-46.
16. Shankovskiy L., *Ukraïnska armiiia v borotbi za derzhavnist* [The Ukrainian Army in Fighting for Statehood], Miunkhen, 1958, 319 s.
17. *Sojusz Piłsudski – Petlura. Dokumenty i materiały* [Piłsudski – Petliura Alliance. Documents and Materials], pod red. J. Pisuliński, W. Skalski, Warszawa, 2020, 420 s.
18. *Stvorennia Komisii dlia doslidzhennia polsko-ukraińskikh vzaiemyn 1917-1921 rr.* [Creation of the Commission for the Study of Polish-Ukrainian Relations 1917-1921], URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/news/3669-stvorennia-komisii-dlia-doslidzhennia-polsko-ukraińskikh-vzaiemyn-1917-1921-rr>
19. *Symon Petlura. Przywódca niepodległej Ukrainy* [Symon Petliura. Leader of Independent Ukraine], red. M. Szumiło, Warszawa, 2021, 466 s.
20. *Symon Petliura ta yoho rodyna. Dokumenty i materiały* [Symon Petliura and His Family. Documents and Materials], Kyiv, 1996, 319 s.

21. Tiutiunnyk Yu., *Z poliakamy proty Vkrainy* [With the Poles Against Ukraine], Kharkiv, 1924, 104 s.
22. TsDAVOU (Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy), f. 3696 Ministerstvo zakordonnykh sprav UNR, op. 1, spr. 31, 39 ark.
23. TsDAVOU, f. 3696, op. 1, spr. 96, 30 ark.
24. TsDAVOU, f. 3696, op. 1, spr. 124, 36 ark.
25. TsDAVOU, f. 3696, op. 1, spr. 173, 2 ark.
26. TsDAVOU, f. 3696, op. 2, spr. 275, 74 ark.
27. TsDAVOU, f. 3696, op. 2, spr. 276, 1 ark.
28. TsDAVOU, f. 3766 Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainskoi derzhavy, m. Kyiv, op. 1, spr. 22, ark. 2-11.
29. TsDAVOU, f. 3766, op. 1, spr. 137, 6 ark.
30. TsDIAL (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u Lvovi), f. 681 Tyshkevych Mykhailo (1857-1930), hraf, dyplomats i politychnyi diiach UNR, publitsyst, istoryk, metsenat, op. 1, spr. 18, 2 ark.
31. Vynnychenko V., *Shchodennyk* [Diary], in «Kyiv», 1990, № 11, s. 85-106.
32. Wandycz P., *Nieznane listy Petlury do Piłsudskiego* [Unknown Letters From Petliura to Piłsudski], in «Zeszyty Historyczne», 1965, zes. 8, s. 181-186.
33. Wraga R., *Piłsudski a Rosja* [Piłsudski and Russia], in «Kultura», 1947, № 2-3, s. 50-65.